

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ ПОСТКРИЗОВОГО ЕТАПУ

DEVELOPMENT OF STATE OWNED ENTERPRISES IN UKRAINE: POST-CRISIS PRIORITIES AND CHALLENGES

Статтю присвячено визначенню перспектив стратегічного розвитку підприємств державного сектору економіки в Україні. Проведено оцінку чинників, що визначили сучасний стан підприємств державного сектору економіки та їхні фінансові результати. Охарактеризовано ключові причини низької ефективності управління підприємствами державного сектору економіки на рівні зовнішнього та внутрішнього середовища. Детерміновано відсутність у держави-акціонера стратегічного бачення розвитку підприємств державного сектору економіки. Розкрито роль ірраціональної поведінки менеджерів у формуванні низької результативності підприємств державного сектору економіки України. Визначено пріоритети розвитку таких підприємств на сучасному етапі з урахуванням планів щодо масштабної приватизації. Обґрунтовано заходи, які забезпечать постприватизаційний розвиток підприємств та їх позитивний вплив на економічну динаміку в Україні.

Ключові слова: державний сектор економіки, державні підприємства, корпоративна стратегія, фінансова стратегія підприємства, корпоративний фінансовий менеджмент.

Стаття посвящена определению перспектив стратегического развития предпри-

ятий государственного сектора экономики в Украине. Проведена оценка факторов, определивших современное состояние предприятий государственного сектора экономики и их финансовые результаты. Охарактеризованы ключевые причины низкой эффективности управления предприятиями государственного сектора экономики на уровне внешней и внутренней среды. Детерминировано отсутствие у государства-акционера стратегического видения дальнейшего развития предприятий государственного сектора экономики. Раскрыта роль иррационального поведения менеджеров в формировании низкой результативности предприятий государственного сектора экономики Украины. Определены приоритеты развития таких предприятий на современном этапе с учетом планов по масштабной приватизации. Обоснован ряд мер, которые обеспечат постприватизационное развитие предприятий и их положительное влияние на экономическую динамику в Украине.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, государственные предприятия, корпоративная стратегия, финансовая стратегия предприятия, корпоративный финансовый менеджмент.

УДК 336.76

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-51>

Малиновська Ю.Б.

аспірантка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Malynovska Yuliya

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

This article is devoted to defining further perspectives of strategic development of state owned enterprises in Ukraine. The article evaluates the key factors that have determined the current state of most state owned enterprises and their generally unsatisfactory financial results. The purpose of this article is to characterize the current state of affairs within the enterprises in Ukraine and outline the prospects of their development in the medium-term perspective, taking into account privatization plans. In the process of research axiomatic, comparative analysis, statistical methods of scientific knowledge were used. The article characterizes the main reasons of mismanagement within state owned enterprises taking into account both endogenous and exogenous variables. Absence of strategic vision of state sector enterprises of state-shareholder in Ukraine is determined. The role of irrational behavior of managers in the formation of low financial performance of state sector enterprises in Ukraine at modern stage is revealed. Priorities of such enterprises' development have been determined, taking into account plans for large-scale privatization. Measures that will ensure the post-privatization development of enterprises and their positive impact on economic dynamics in Ukraine are justified. In particular, the emphasis is made on necessity to divide enterprises planned for sale; by size of state-owned share. It is proposed to include to sales contracts of such enterprises provisions that would ensure saving the profile of activity as well as parameters for their investment and innovation activity in the post-privatization period. Particular attention is paid to strategic development of enterprises that remain affiliated with the state. In particular, emphasis on necessity to revise methodological and pragmatic approaches to strategic financial management and financial planning within the enterprises is made. This needs to be primarily done by changing the relationship between the state-shareholder and state officials that manage such enterprises. Approaches to further functioning of state sector in the conditions of cancellation of enterprises' list that are not subject of privatization in Ukraine are determined. The scenarios of further development of state sector enterprises in such conditions are considered. The advantages and risks of mass privatization scenario realization without taking into account strategic interests of the state in Ukraine are determined.

Key words: economy state sector, state-owned enterprises, corporate strategy, corporate financial strategy, corporate financial management.

Постановка проблеми. Протягом усіх років незалежності України підприємства державного сектору економіки перебували у центрі уваги науковців, практиків та суспільства у цілому. Це пов'язано з проведенням в Україні однієї з найбільш резонансних та неоднозначних із погляду отриманих результатів реформ – приватизації. Більше того, навіть після закінчення її активної фази (на початку XXI ст.) дискусії й досі тривають, зокрема через досить суперечливі тенденції у функціонуванні підприємств, що залишилися у власності держави. Кардинальна зміна політичного ландшафту в Україні вкотре актуалізувала дискусію й щодо функціонування державного сек-

тору економіки, й щодо можливої приватизації. Більше того, судячи із заяв керівництва держави, саме в найближчі роки можливо реалізувати сценарій, який передбачає суттєве скорочення кількості державних підприємств шляхом приватизації. Як свідчить досвід інших країн, приватизація та її механізми багато в чому формують тренд розвитку економіки у стратегічній перспективі. Не є винятком і Україна: саме вибір моделі сертифікатної приватизації на десятиліття визначив складну ситуацію у вітчизняному корпоративному секторі. Тому в переддень «великої приватизації» слід звернути особливу увагу на сучасний стан підприємств державного сектору економіки, їхні

перспективи, адже тільки такий підхід дасть змогу уникнути негативних наслідків для економіки та збереже активну роль держави-власника у стратегічних галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання функціонування державного сектору економіки за кордоном та в Україні розглядалися в роботах Н. Бутенко, В. Кондратьєва, В. Марущак, О. Халковського, М. Шкільняк [1-5] та ін. Своєю чергою, проблематика приватизації аналізувалася в працях таких учених, як А. Даниленко, І. Манцуоров, А. Мельник, В. Новикова, О. Рудченко, О. Шміло [6-9]. Визначаючи важливість та практичну значимість наукового доробку цих авторів, усе ж зазначимо, що ситуація, що склалася в середині 2019 р., фактично зумовила необхідність застосування принципово нового підходу до майбутнього підприємств державного сектору в Україні. Це визначає і необхідність нових наукових пошуків у цій сфері.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати сучасний стан підприємств державного сектору економіки України та окреслити перспективи їхнього розвитку в середньостроковій перспективі з урахуванням планів приватизації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Насамперед акцентуємо на тому, що нині в Україні держава залишається досить потужним власником, у володінні якого знаходиться велика кількість різних за розміром пакетів акцій (часток) вітчизняних підприємств. Про це свідчать дані рис. 1.

Аналіз структури корпоративних прав держави дає підстави для щонайменше трьох важливих висновків:

1. Сьогодні всі підприємства, в яких держава має частку власності, можна умовно розділити на дві групи: суб'єкти господарювання державного сектору економіки, в яких частка держави перевищує 50% або дає право на вирішальний вплив на їхню діяльність; інші підприємства, в яких держава не має вирішального впливу і частка, що належить державі, менше 50%. У цьому контексті заува-

жимо, що можна підставити під сумнів той факт, що в українських реаліях за наявності у держави частки менше ніж 50% вона може чинити вирішальний вплив на діяльність суб'єктів господарювання. Більше того, непоодинокі випадки засвідчують, що інколи держава-акціонер в Україні не може забезпечити реалізацію своїх майнових та немайнових прав, навіть володіючи пакетом понад 50%. Також слід звернути увагу на той факт, що сьогодні на державному рівні відсутня концепція та стратегічне бачення щодо підприємств, у яких держава є міноритарним акціонером. Не в останню чергу це викликано тим, що в Україні недостатньо ефективна система захисту прав дрібних акціонерів, а також відсутній активний вторинний ринок акцій, що не дає змоги державі ефективно управляти такими пакетами.

2. Протягом багатьох років в Україні переважно за рахунок впливу суб'єктивних чинників зберігається управлінський дисбаланс, коли відсутній єдиний центр прийняття та реалізації рішень щодо пакетів акцій (часток), які перебувають у власності держави. Наприклад, станом на 1 січня 2019 р. на обліку у Фонді державного майна України (ФДМУ) перебуває 179 акціонерних товариств, що створені в процесі корпоратизації, 21 холдингова державна акціонерна та національна акціонерна компанія, 51 акціонерне товариство, що створене за участі ФДМУ, 47 товариств з обмеженою відповідальністю. Водночас на обліку в інших органах – 170 пакетів акцій (часток) підприємств. Аналогічна ситуація спостерігається й щодо державної власності в Україні загалом. На нашу думку, збереження зазначеного підходу до управління корпоративними правами держави штучно підтримується на рівні різних гілок влади десятиліттями. Жодні аргументи науковців на користь того, що необхідно створити єдиний центр управління, відкидаються можновладцями, оскільки в такій ситуації зацікавлені найбільші гравці вітчизняної економіки – фінансово-промислові групи та їх лобісти в органах влади.

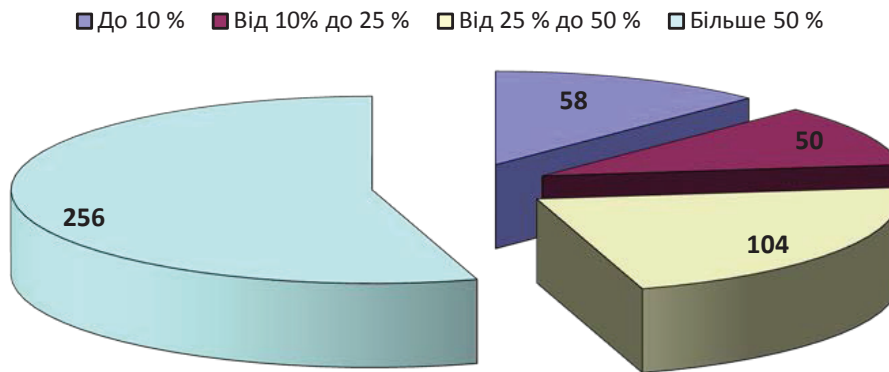

Рис. 1. Кількість господарських товариств, пакети акцій (часток) яких належать державі, станом на 1 січня 2019 р., од.

Джерело: складено автором за даними ФДМУ [10]

3. Існуючі темпи скорочення кількості корпоративних прав у розпорядженні держави в останнє десятиліття теж засвідчують, що ідея швидкої приватизації фактично ігнорується, незважаючи на очевидно негативні результати діяльності держави як власника. Зокрема, протягом 2018 р. кількість корпоративних прав, якими володіє держава, скоротилася з 501 до 468 од. За умови збереження таких тенденцій держава в стратегічній перспективі збереже свій статус неефективного власника, що чинитиме додатковий деструктивний тиск на вітчизняну економіку.

Сьогодні держава розглядає функціонування підприємств державного сектору економіки переважно в контексті власних фіскальних інтересів. Саме із цих причин установлюються фіксовані нормативи перерахування дивідендів до державного бюджету без урахування поточного фінансового стану підприємств, а нарощування надходжень дивідендів сприймається виключно в ключі ефективності управління такими підприємствами. Лише в 2013 р. було змінено підхід через відмову від установлення планових показників надходження дивідендів до державного бюджету України. Проте це зовсім не змістило акценти в управлінні підприємствами державного сектору економіки (рис. 2).

Наскільки виправданим є зазначений підхід до управління корпоративними правами держави? На нашу думку, він жодним чином не відповідає існуючим теоретичним концепціям та практичним рекомендаціям у сфері корпоративного фінансового менеджменту. Зокрема, сучасна теорія дивідендної політики допускає виплату стабільних дивідендів, але для стійких компаній, які мають гарний фінансовий стан та спроможні не робити перерв у дивідендних виплатах. Також існують численні рекомендації, в яких обсяг дивідендів чітко прив'язується до поточного фінансово-господарського стану корпорації та перспектив його оцінки. Очевидно, що існуюча сьогодні ситуація не

дає підстав для висновків щодо спроможності підприємств із державною часткою власності виплачувати дивіденди (рис. 3).

Дані рис. 3 є досить показовими з погляду оцінки ефективності діяльності підприємств державного сектору економіки. Які висновки можна зробити, зважаючи на той факт, що лише шість зі 186 підприємств отримали оцінку «ефективно», а для переважної більшості підприємств оцінки взагалі не проводилася? Ми не виключаємо того факту, що сама методика [11] містить певні неповноцінні компоненти, але все ж вона повинна давати змогу проводити оцінку результатів більшості, а не меншості підприємств державного сектору економіки. Отже, нині перед владою стоять складні завдання щодо функціонування державного сектору економіки та можливої приватизації державних підприємств. Фактично йдеться про два сценарії:

1. Збереження існуючих кількісних параметрів державного сектору економіки.
2. Приватизація переважної більшості підприємств.

Сьогодні в Україні як орієнтир вибрано сценарій швидкої приватизації, про що, зокрема, свідчить скасування переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації [12]. Як свідчить набутий досвід, це надзвичайно складний вибір для будь-якої країни, тим більше для України.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз засвідчує, що подальший розвиток економіки України буде багато в чому залежати від успішності реформування підходів до управління державною власністю загалом і корпоративними правами держави зокрема. За будь-якого розвитку подій виникають численні ризики. Зокрема, збереження кількісних параметрів державного сектору економіки вимагає радикальних змін у моделі управління корпоративними правами держави. Державі необхідно докласти максимуму зусиль

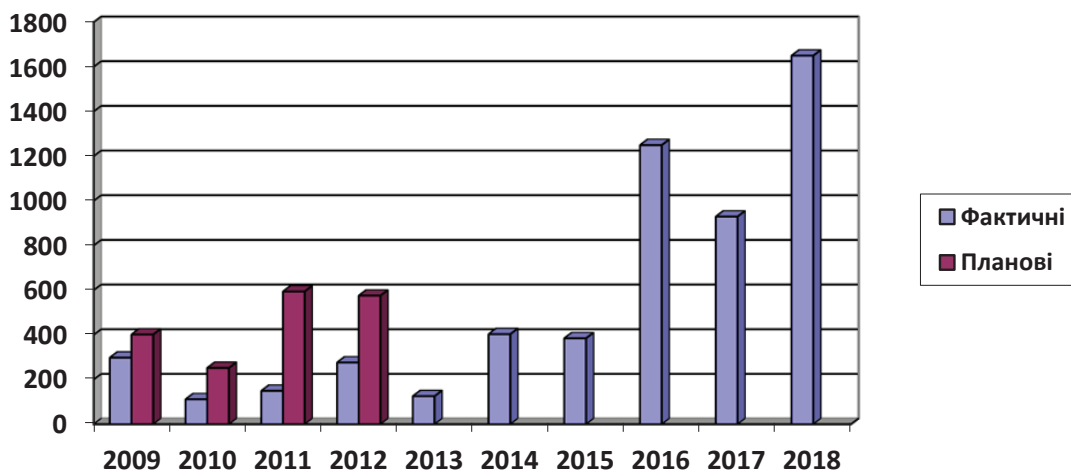

Рис. 2. Дивідендна політика підприємств державного сектору економіки у 2009–2018 рр., млн. грн

Джерело: складено автором за даними звітності ФДМУ [10]

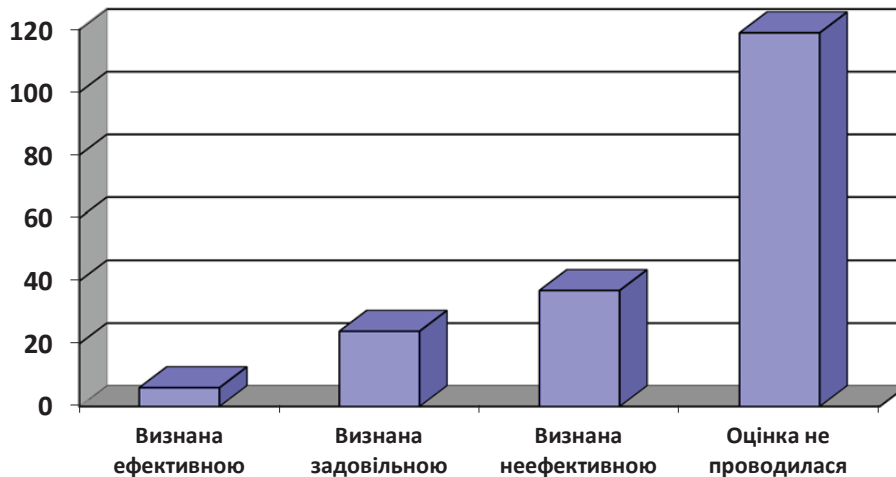

Рис. 3. Оцінка результатів аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки, які належать до сфери управління ФДМУ, за три квартали 2018 р.

Джерело: складено автором за даними звітності ФДМУ [10]

для зменшення впливу «тіньового» сектору економіки на діяльність державних підприємств. Окрім того, доцільно переорієнтуватися в питанні призначення посадових осіб акціонерних товариств та виплати їм винагороди. Така винагорода має бути «прив'язана» до фінансових індикаторів діяльності підприємств.

Другий сценарій пов'язаний зі швидкою та невідворотною приватизацією більшості підприємств державного сектору економіки. У процесі його реалізації теж виникають численні ризики. Зокрема, через швидку приватизацію держава втрачає можливості непрямого впливу на окремі сегменти економіки. Окрім того, в умовах відсутності багатьох інституційних передумов можлива реалізація пакетів акцій на неконкурентних умовах. Саме такі побоювання виникають з оцінок досвіду приватизації в Україні на межі ХХ–ХХІ ст., коли близькість до влади стала основним критерієм придбання стратегічно важливих для вітчизняної економіки підприємств.

У будь-якому разі залишається відкритим питання про оптимальні розміри державного сектору економіки, відповідно – про модель майбутньої приватизації, адже скасування переліку об'єктів права державної власності не дає можливості оцінити майбутні механізми приватизації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутенко Н., Халковський О. Державний сектор економіки: сучасний стан та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 41–46.
2. Кондратьев В. Второе дыхание государственного капитализма. *Мировая экономика и международные отношения*. 2013. № 6. С. 3–18.
3. Марущак В. Роль і місце державного сектору економіки у країнах світу. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 28. С. 27–35.

4. Стиглиц Дж.Ю. *Економіка державного сектора*. Москва: ИНФРА-М, 1997. 720 с.

5. Шкільняк М. Сучасні підходи в системі управління об'єктами державної власності. *Економіка і управління*. 2014. № 3. С. 68–72.

6. Даниленко А. Основні проблеми інноваційної перебудови та фінансові аспекти її забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2017. № 5. С. 7–23.

7. Манцуров І., Рудченко О., Новиков В. Феномен стратегічно важливих підприємств в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2017. № 3. С. 44–51.

8. Мельник А., Тинська І. Генезис державного підприємництва в Україні і світі: від приватизації до інтернаціоналізації. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 16. № 1. С. 95–118.

9. Шміло І. До питання щодо відповідальності інвесторів при приватизації державного майна. *Право та інновації*. 2018. № 1. С. 86–91.

10. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації у 2018 році. URL: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (дата звернення: 30.10.2019).

11. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06> (дата звернення: 30.10.2019).

12. Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20> (дата звернення: 30.10.2019).

REFERENCES:

1. Butenko N., Xalkovskiy O. (2015) Derzhavnyy sektor ekonomiky: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Public Sector of Economy: Current State and Prospects for Development]. *Biznes Inform*. no. 8, pp. 41–46.
2. Kondrat'ev V. (2013) Vtoroe dihanie gosudarstvennogo kapitalizma [The second breath of state capitalism]. *Mirovaya ekonomika i mezhduнародnie otnosheniya*. no. 6, pp. 3–18.

3. Marushchak V. (2012) Rol' i mistse derzhavnoho sektoru ekonomiky u krainakh svitu [The role and place of the public sector in the world]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*. no. 28, pp. 27–35.

4. Stiglits Dj. (1997) *Ekonomika gosudarstvennogo sektora* [Public Sector Economics]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)

5. Shkilniak M. Suchasni pidkhody v systemi upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti [Modern approaches in the system of management of state property objects]. *Ekonomika i upravlinnia*. no. 3, pp. 68–72.

6. Danylenko A. (2017) Osnovni problemy innovatsiinoi perebudovy ta finansovi aspekty yii zabezpechennia v Ukraini [Main problems of innovative restructuring and financial aspects of its provision in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*. no. 5, pp. 7–23.

7. Mantsurov I., Rudchenko O., Novykov V. (2017) Fenomen stratehichno vazhlyvykh pidpriemstv v Ukraini [The phenomenon of strategically important enterprises in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*. no. 3, pp. 44–51.

8. Melnyk A., Tynska I. (2017) Henezys derzhavnoho pidpriemnytstva v Ukraini i sviti: vid pryvatyzatsii do internatsionalizatsii [The Genesis of State-Owned Entrepreneurship in Ukraine and the World: From Privatization to Internationalization.]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*. vol. 16, no. 1, pp. 95–118.

9. Shmilo I. (2018) Do pytannia shchodo vidpovidalnosti investoriv pry pryvatyzatsii derzhavnoho maina [The question of investor liability in the privatization of state property]. *Pravo ta innovatsii*. no. 1, pp. 86–91.

10. Fond Derzhavnogo Majna Ukraini (2019) *Zvit pro robotu Fondu derzhavnoho maina Ukrainy ta khid pryvatyzatsii u 2018 rotsi* [Report on the work of the State Property Fund of Ukraine and the progress of privatization in 2018]. Available at: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (accessed 30 October 2019).

11. Ministerstvo finansiv Ukraini (2019) *Metodyka analizu finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv derzhavnoho sektoru ekonomiky* [Methods of analysis of financial and economic activity of public sector enterprises]. Available at: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (accessed 30 October 2019).

12. Verchovna Rada Ukraini (2019). Zakon Ukraini "Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, Zakonu Ukrainy "Pro perelik ob'ektiv prava derzhavnoi vlasnosti, shcho ne pidliahaiut pryvatyzatsii" [The Law of Ukraine "On the Declaration of Recognition as Expired, the Law of Ukraine «On the List of Objects of State Property that Are Not Privatized»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20> (accessed 30 October 2019).